

Козич І.В.

*доцент кафедри
кримінального права
ДВНЗ «Прикарпатський
національний університет
імені В.Стефаника»,
кандидат юридичних наук,
доцент*

Kozych I.V.

*Associate Professor of
Department of Criminal Law,
Vasyl Stefanyk Precarpathian
National University, PhD,
Associate Professor*

ІСТОРИЧНИЙ ДОСВІД ЯК ДЖЕРЕЛО НАПОВНЕННЯ ФУНКЦІЙ КРИМІНАЛЬНО- ПРАВОВОЇ ПОЛІТИКИ (НА ПРИКЛАДІ ПОЛІТИКО-ПРАВОВИХ ПОГЛЯДІВ РАНЬОЇ АНТИЧНОСТІ)

Кримінально-правова політика, як і будь-який інший напрямок чи різновид державної політики, віддзеркалює існуючі на конкретному історичному етапі принципи, способи, методи реалізації завдання протидії злочинності, що стоїть перед відповідним державним утворенням. Для неї характерні відповідні риси, що корелюють рівню розвитку цивілізації, ролі та функціям держави та її органів, ступеню участі громади в політичних процесах тощо. Ці риси, очевидно, не є статичними, вони змінюються із зміною історичних епох, форми правління, устрою чи режиму. Враховуючи величезний обсяг світових надбань вчень про державу і право, доволі перспективними видаються дослідження особливостей розуміння функціонування кримінально-правової політики не лише з точки зору існуючого на той час законодавства, а й з врахуванням досягнень політико-правової думки.

З цього приводу М. П. Чубинський виявив і зафіксував цікаву закономірність, яку назвав «щасливою для кримінальної політики непослідовністю» [1, с.96]. Він стверджував, що дуже велика кількість криміналістів присвячували свої дослідження вивченню історичних аспектів кримінально-правового регулювання. Здавалося б, розмірковує вчений, що в своїх роботах вони б мали детально дослідити техніко-юридичну сторону, відобразити сутність і зміст конкретних правових норм. Однак насправді відбулося зворотнє: у всіх роботах, що торкалися історії кри-

мінального права, дослідники висвітлювали не норми, а саме кримінально-правові вчення [1, с.95-96].

В сучасних дослідженнях кримінально-правового циклу, особливо тих, що стосуються загально-теоретичних проблем політики в сфері боротьби зі злочинністю, нерідко піднімається (в т. ч. в історичному розрізі) питання щодо джерел кримінально-правової політики чи інших її підсистем (див., зокрема, праці В. І. Борисова, Е. М. Гануляка, О. Б. Загурського, Ю. В. Кернякевич-Танасійчук, М. О. Красій, К. Б. Марисюка, Ю. І. Микитина, П. Л. Фріса та ін.). Традиційно, серед джерел називаються конституції (конституційні акти), нормативно-правові акти, міжнародні договори тощо. Фактично їх перелік зводиться до переліку притаманних для даної правової системи чи історичної епохи джерел (форм) права. Однак в окремих публікаціях наголошується на тому, що не можна вичерпувати джерела кримінально-правової політики тільки нормативно-правовими актами. Деякі автори (зокрема Е. М. Гануляк [2], К. Б. Марисюк [3] та ін.) відносять до джерел кримінально-правової політики й інші складові, зокрема, історико-правовий досвід. Але, і тут працює вищевказана закономірність: у публікаціях цих та багатьох інших авторів здебільшого йде мова про історичний досвід з точки зору дослідження форм (джерел) права; притаманних для певного історичного періоду. В цілому підтримуючи включення до джерел кримінально-правової політики історичних ресурсів, варто зазначити, що політика в сфері протидії злочинності, як і її підсистема кримінально-правова політика, є складним динамічним утворенням, яке, очевидно повинно враховувати історичні надбання не лише в контексті відповідних нормативно-правових актів, які діяли у визначений період, але й певних політико-правових вчень, що в тій чи іншій мірі відображають різноманітні погляди на кримінально-правову політику та її функціонування.

Становлення кримінально-правової політики у Древній Греції, в першу чергу, пов'язане із епохою т.зв. індивідуальних законодавців [4, с.201], яких поліси спеціально наймали чи уповноважували з метою впорядкування існуючого права. Найбільш відомими прототипами таких упорядників-законодавців стали фесмофет¹ Драконт та один із мудреців Солон.

Ім'я голови спеціальної колегії, якій було доручено роботу із створення писаних і опублікованих законів, фесмофета Драконта вже давно стало прозивним іменем у кримінальному праві. І все це пов'язано з т. зв. їх суворістю, надмірною жорсткістю. Як стверджує О. М. Трикоз, Арис-

1 Особа, що фіксувала існуючі норми та прецеденти, а також періодично усувала розбіжності в них.

тотель прямо говорив, що в даному законі не було нічого такого, щоб привертало б увагу і належало б власне Драконті, окрім суворості покарань [4, с.202].

Висновок про надзорстку, надсувору «драконтівську» кримінально-правову політику науковці роблять із уривків єдиного закону Драконта, який зберігся до наших днів – закону про вбивства. В багатьох джерелах інтерпретація Драконтівського законодавства традиційна: дуже суворе, адже за крадіжу овочів карали смертю [5]. Науковці посилаються на Плутарха, який характеризує закони Драконта писав: «Солон, перш за все, скасував всі закони Драконта, окрім законів про вбивство; він зробив це з огляду на їх жорсткість та суворість покарань: майже за всі злочини було призначене одне покарання – смертна кара; таким чином, і... ті, що вкрали овочі або плоди несли те ж покарання, що і святотатці, і людиновбивці. Тому згодом прославився вислів Демада про те, що Драконт написав закони не чорнилом, а кров'ю. Коли Драконта запитали, чому він за більшу частину злочинів призначив смертну кару, він, як кажуть, відповідав, що дрібні злочини, на його думку, заслуговують цього покарання, а для великих він не знайшов більшого» [6, с.102].

Про такий традиційний, але на її думку доволі поспішний і дискусійний, висновок говорить і Є.С.Логвиненко, яка безпосередньо досліджувала це питання [7, с.185]. Одне із положень законодавства Драконта говорить, що «якщо хтось людину, яка насильницьким способом намагалася протиправно винести або вивести неживе або живе майно, тут же вб'є в стані самозахисту, це вбивство не підлягає покаранню» [8, с.142]. В науці вже висловлювалася думка, що він розмежовував умисне, неумисне і дозволене (допустиме) вбивство [4, с.203]. Можливо саме про останній різновид йде мова в хрестоматійному прикладі?

Відповідь Драконта на поставлене питання щодо суворості законів підтверджує його власне розуміння кримінально-правової політики і вдало співвідноситься із поширеним твердженням про те, що кримінальний кодекс має бути тоненький, але жорсткий.

Однак, не в цьому, видається, полягає основна заслуга Драконта. Йому слід віддати належне за те, що, не будучи законодавцем в прямому розумінні цього слова (хоча в силу отриманого ним особливого статусу його опубліковані напрацювання отримували силу закону), він зумів суттєво видозмінити розуміння функцій кримінально-правової політики. В першу чергу, закони він систематизував з певною метою, «на замовлення» правлячих еліт, тим самим замкнувши ланцюжок «державна ідеологія» – «кримінально-правова політика» – «законодавство». Крім того,

саме за допомогою кримінально-правових та кримінально-процесуальних засобів він вирішив головне завдання, яке стояло перед ним: упорядкувати «безмежну» кровну помсту.

Як уже відмічалось вище, один із мудреців Солон у рамках своїх реформ, перш за все, скасував всі закони Драконта, окрім законів про вбивство. Більше того, він доповнив їх. В першу чергу, Солон використав концепцію Дракона про інституціоналізацію приватної ініціативи при судовому переслідуванні вбивств і розповсюдив її на широке коло злочинів, дозволивши будь-якому громадянину ініціювати громадське обвинувачення проти правопорушників [9, с.181]. Відомі його закони: хто виколе очей одноокому, тому за це виколоти обоє очей; чого не поклав, того не бери, а інакше смерть; архонту, якщо його застануть п'яним, покарання – смерть. О. М. Трикоз стверджує, що це скоріш архаїчно-правові норми, дослівно відтворені в солонівському правовому корпусі на додаток до перевиданих кримінально-правових постанов Драконта [4, с.204].

Солон, з точки зору розвитку кримінально-правової політики, цікавий тим, що висловлював деякі власні думки з приводу кримінально-правового регулювання. Діоген Лаертський, який систематизував велику кількість думок відомих філософів, наводить декілька цікавих тез Солонна: «На питання, чому він не встановив закону проти батьковбивці, він відповів: «Щоб він не знадобився». На питання, як викоренити злочини серед людей, він відповів: «Потрібно, щоб постраждалим і непостраждалим було однаково важко» [10, с.72]. Таким чином, він водночас притримувався як ідеї переваги запобігання злочинності, так і «вирівнювання» положення потерпілого і обвинуваченого, вочевидь, шляхом справедливого і неминучого покарання останньому.

Солон, крім того, чітко розмежовував політику і законодавство, яке при відповідному «неправильному» застосуванні може спричинити шкоду. Він, за свідченням Діогена Лаертського, писав Епіменіду, якого запросили з Криту для очищення держави [11, с.17]: «...ні мої закони не були на користь афінянам, ні ти зі своїми очищеннями не допоміг співгромадянам. Бо не обряди і законодавці самі по собі можуть допомогти державі, а лише люди, які ведуть натовп, куди побажають. Якщо вони ведуть її добре, то і обряди, і закони корисні, якщо погано, то марні. Мої закони і моє законодавство анітрохи не краще: особи, що їх застосовували, заподіяли шкоду суспільству, не перешкодивши Пісістрату прийти до влади, а застереженням моїм не було віри: більше вірили афіняни його лестощам, ніж моїй правді» [10, с.74].

Завдяки Драконту і Солону відбулася певна систематизація законодавства, обмеження компетенції жерців, зниження ролі звичаєвого права і встановлення пріоритету закону в системі джерел афінського права. Звичайно, окремі відхилення від останнього постулату мали місце: «Перікл, кажуть, один раз дав вам пораду щодо злочинців проти релігії – застосовувати до них не тільки писані закони, але також і неписані, на підставі яких Євмолпиди дають роз'яснення, і які скасувати ніхто ще не був владний, проти яких ніхто не наслідювався заперечувати, автора яких і самі вони не знають: злочинці можуть думати, говорив він, що в такому разі їх карають не тільки люди, а й боги» [12, с.213]. Однак, підвищення ролі закону завдяки старанням індивідуальних законодавців, є беззаперечним.

Повагою до закону пронизані сентенції інших мудреців. Так, Хілону належав афоризм «Підкоряйся законам». Він вважав найкращим полісом той, де громадяни слухаються законів більше, ніж ораторів. Періандру належить такий вислів: «Вживай закони старі, а зелень молоду». Зміст цього афоризму, як пояснює В. С. Нерсисянц, судячи з усього, полягав не тільки в вихвалянні стабільності закону, але і в характерній для тодішніх прихильників аристократії повазі до стародавніх законів [13, с.23].

До речі, стосовно мудреців і їх розуміння кримінально-правового регулювання, зберігся вислів Піттака щодо вчинення злочину в стані сп'яніння: «той, хто вчинив злочин в п'яному вигляді, повинен понести покарання подвійно» [13, с.22-23]. Не менш виразний в цьому плані і афоризм Періандра: «Не задовольняйся покаранням злочинця, а попереджай злочини» [13, с.23].

Можна стверджувати, що діяльність індивідуальних законодавців підтверджує ще одну особливість кримінально-правової політики того періоду. Фесмофати були зобов'язані «... щорічно в присутності народу приводити в порядок закони, ретельно зіставляючи і розглядаючи, чи не написаний який-небудь закон, що суперечить іншому закону, або недійсний закон серед діючих, і чи немає такого випадку, щоб з одного і того ж приводу було вписано більше одного закону» [12, с.226]. Систематизація і оприлюднення закону водночас, чого ж ще можна бажати для ефективного функціонування кримінально-правової політики?

Як бачимо, Стародавня Греція в період ранньої античності залишила вагомий слід у розвитку світової політико-правової думки. Особливо приємним видається той факт, що древні мислителі, опрацьовуючи загально-філософські, загально-політичні та загально-правові проблеми держави і права, майже в абсолютній своїй більшості піднімали питання

функціонування кримінально-правової політики, її цілей, завдань, способів реалізації.

1. Чубинский М. П. *Очерки уголовной политики*. Харьков: Печатное дело, 1905.
2. Гануляк Е. М. *Диспозитивний метод реалізації кримінально-правової політики: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право»*. Дніпро: ДДУВС, 2018. 17 с.
3. Марисюк К. Б. *Джерела кримінально-правової політики. Політика в сфері боротьби зі злочинністю: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. м. Івано-Франківськ, 9-10 грудня 2016 р. Івано-Франківськ, 2016. С. 76-78.*
4. Трикоз Е. Н. *Становление системы источников права в Древних Афинах. Известия вузов. Правоведение. 2007. № 4.*
5. Гривняк Л. Ю. *Смертна кара в Античному суспільстві та її функції. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. 2008. № 2. С. 1-8.*
6. Плутарх. *Сравнительные жизнеописания В 2-х т. Т. 1 /Изд. подгот. С. С. Аверинцев, М. Л. Гаспаров, С. П. Маркиш. М.: Наука, 1994.*
7. Логвиненко Є. С. *Покарання в законодавстві Драконта: оцінки в історіографії. Підготовка охоронців правопорядку в Харкові (1917-2017 рр.)*. Харків, 2017.
8. *Законы Драконта. Хрестоматия по истории Древней Греции / под ред. Д. П. Каллистова. М.: Мысль, 1964.*
9. Каругати Ф., Хадфилд Д. К., Вайнгаст Б. Р. *Установление правопорядка в древних Афинах. Актуальные проблемы экономики и права. 2016. Т. 10, № 4. .*
10. Диоген Лаэртский. *О жизни, учениях и изречениях знаменитых философов / Ред. тома и авт. вступ. ст. А. Ф. Лосев; Перевод М. Л. Гаспарова. 2-е изд. М.: Мысль, 1986.*
11. Соловьева А. С. *Социально-политические причины реформ Солона. Гуманитарный научный вестник. 2017. № 10.*
12. *Античная демократия в свидетельствах современников / изд. подг. Л. П. Маринович, Г. А. Кошеленко. М., 1996. с. 213*
13. Нерсесянц В. С. *Политические учения Древней Греции. М.: Наука, 1979. С. 23.*

Козич І.В. Історичний досвід як джерело наповнення функцій кримінально-правової політики (на прикладі політико-правових поглядів ранньої античності)

В статті автор стверджує, що кримінально-правова політика, як і будь-який інший напрямок чи різновид державної політики, віддзеркалює існуючі на конкретному історичному етапі принципи, способи, методи реалізації завдання протидії злочинності, що стоїть перед відповідним державним утворенням. Для неї характерні відповідні риси, що корелюють рівню розвитку цивілізації, ролі та функціям держави та її органів, ступеню участі громади в політичних процесах тощо. Ці риси, очевидно, не є статичними, вони змінюються із зміною історичних епох, форми правління, устрою чи режиму. Враховуючи величезний обсяг світових надбань вчень про державу і право, доволі перспективними видаються дослідження особливостей розуміння функціонування кримінально-правової політики не лише з точки зору існуючого на той час законодавства, а й з врахуванням досягнень політико-правової думки.

Традиційно, серед джерел кримінально-правової політики називаються конституції (конституційні акти), нормативно-правові акти, міжнародні договори тощо. Фактично їх перелік зводиться до переліку притаманних для даної правової системи чи історичної епохи джерел (форм) права. Однак в окремих публікаціях наголошується на тому, що не можна вичерпувати джерела кримінально-правової політики тільки нормативно-правовими актами. Деякі автори відносять до джерел кримінально-правової політики й інші складові, зокрема, історико-правовий досвід. Але вони ведуть мову про історичний досвід з точки зору дослідження форм (джерел) права; притаманних для певного історичного періоду. Автор на прикладі Стародавньої Греції доводить, що кримінально-правова політика є складним динамічним утворенням, яке, очевидно повинно враховувати історичні надбання не лише в контексті відповідних нормативно-правових актів, які діяли у визначений період, але й певних політико-правових вчень, що в тій чи іншій мірі відображають різноманітні погляди на кримінально-правову політику та її функціонування.

Ключові слова: кримінально-правова політика, функції кримінально-правової політики. політико-правові вчення Стародавньої Греції

Kozych IV Historical experience as a source of filling the functions of criminal law policy (on the example of political and legal views of early antiquity)

In the article, the author argues that criminal policy, like any other direction or type of public policy, reflects the existing at a particular historical stage of the principles, methods, methods of implementing the task of combating crime facing the state. It is characterized by relevant features that correlate the level of development of civilization, the role and functions of the state and its bodies, the degree of community participation in political processes and more. These features are obviously not static, they change with the change of historical epochs, form of government, system or regime. Given the huge amount of world heritage of doctrines of state and law, it

seems quite promising to study the peculiarities of understanding the functioning of criminal law policy not only in terms of existing legislation at the time, but also taking into account the achievements of political and legal thought.

Traditionally, among the sources of criminal law policy are constitutions (constitutional acts), regulations, international treaties and so on. In fact, their list is reduced to a list of sources (forms) of law inherent in a given legal system or historical epoch. However, some publications emphasize that the sources of criminal policy cannot be exhausted by regulations alone. Some authors refer to the sources of criminal law policy and other components, in particular, historical and legal experience. But they are talking about historical experience in terms of studying the forms (sources) of law; inherent in a certain historical period. The author, using the example of ancient Greece, argues that criminal law policy is a complex dynamic formation, which, obviously, must take into account historical heritage not only in the context of relevant regulations in force at the time, but also certain political and legal doctrines. to some extent reflect different views on criminal law policy and its functioning.

Keywords: criminal law policy, functions of criminal law policy. political and legal doctrines of ancient Greece.